

شورای سیاست‌گذاری حوزه‌های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران

معاونت پژوهش

استان مازندران شهر بابل مدرسه علمیه عالی تخصصی حضرت خدیجه (سلام الله علیها)

عنوان

نگاهی به تفاسیر عرفانی شیعه و سنی، عوامل تطور، شباهت‌ها و تفاوت‌ها

استاد راهنما

دکتر حبیب‌الله حلیمی جلودار

استاد مشاور

دکتر محمد شریفی

نگارنده

سیده فهیمه راعی

زمستان ۱۴۰۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تحمیدیه

ستایش خدایی را بر آن که خود را به ما شناساند و شکر خود را به ما الهام نمود؛ و درهایی از علم و اعتقاد به پروردگاری خویش را به روی ما گشود؛ و ما را به اخلاص در یکتاپرستی خویش ره نمود؛ و از کجروی و شک درباره خود دور ساخت، ستایشی که با تکرار آن در میان آفریدگان سپاسگزارش به سر بریم؛ و برپیشی گیرندگان به سوی خشنودی و گذشتش پیشی گیریم.

و ستایش خدای را به هر ستایشی که نزدیک ترین فرشتگانش به درگاه او و گرامی ترین آفریدگانش نزد او و پسندیده ترین ستایشگرانش پیش او، او را ستوده اند، ستایشی که بر سایر ستایش ها برتری یابد مانند همان برتری که پروردگارمان بر همه آفریدگانش دارد.

خدایا هیچ کس در سپاسگزاری تو به حد و نهایتی نمی رسد مگر آن که از احسان تو چیزی به او می رسد که سپاسی دیگر را بر او لازم می دارد پس شاکر ترین بندگان از شکر تو عاجز است.

تقدیم به

ساحت نورانی و آسمانی

قمر بنی هاشم

حضرت ابوالفضل (علیه السلام)

و مادر عزیزم که با نگاهی به من صلابت

و با صبرش به من ایستادگی

و با ناتوانی جسمی اش به من توانایی داده است.

تقدیر و تشکر

سپاس بی پایان خداوند منان را که توفیق قدم نهادن در مسیر کسب علوم دینی را به بنده حقیر عنایت فرمود که ادامه راه انبیاء و طریق اوصیاء و سعادت سربازی امام زمان (ارواحنا فداه) می باشد. و تقدیر از پدر و مادر عزیزم که با زحمات بی دریغشان در همه عرصه های زندگی پشتیبان و یاورم بودند.

و با تشکر از استاد راهنمای بزرگوار آقای دکتر حلیمی و استاد مشاور گرامی آقای دکتر شریفی که از هیچ گونه راهنمایی در این حرکت علمی دریغ نفرموده اند. و از کلیه اساتید و دوستانی که در به سر انجام رساندن این تحقیق بنده را یاری رساندند، کمال قدردانی را دارم.

ان شاء الله خداوند به توفیقات همه زحمت کشان راه علم و دانش بیافزاید.

۸۰. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، [بی تا]
۸۱.، شیعه در اسلام، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۳۷۸ش
۸۲. طبرسی، فضل، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: ناصر خسرو، ۱۳۸۴
۸۳. الطوسی، ابونصر السراج، اللّمع، مصر: دارالکتب الحديثه، ۱۳۸۰ ق
۸۴. طوسی، احمد بن محمد، قصه یوسف (الستین الجامع للطائف البساتین)، به اهتمام محمد روشن، چاپ سوم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷
۸۵. طوسی، خواجه نصیرالدین، اساس الاقتباس، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۱
۸۶. طیب، عبدالحسین، اطبیب البیان، تهران: اسلام، ۱۳۶۹
۸۷. عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، عقیقی بخشایشی، طبقات مفسران شیعه، قم: نوید اسلام، ۱۳۸۷
۸۸. عک، خالد عبدالرحمن، اصول التفسیر و قواعد، بیروت لبنان: دارالفائس، ۱۴۲۸ق
۸۹. علوی مهر، حسین، آشنایی با تاریخ تفسیر و مفسران، قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۴
۹۰.، روشها و گرایشهای تفسیری، تهران: اسوه، [بی تا]
۹۱. عمید زنجانی، عباسعلی، روش شناسی تفسیر قرآن: مبانی و روش های تفسیر قرآن، تهران: طبع و نشر، ۱۳۸۸ش
۹۲. غزالی، احمد، بحر المحبه فی اسرار الموده، بمبئی: مطبعه ناصری، ۱۳۱۹
۹۳.، سوانح، تهران: انتشارات نصرالله پورجوادی، ۱۳۵۹ش
۹۴. فخر رازی، التفسیر الکبیر، بیروت: داراحیاء التراث العربی، [بی تا]
۹۵. فروند، ژولین، جامعه شناسی ماکس وبر، مترجم: عبدالحسین نیک مهر، تهران: نیکان، ۱۳۶۲
۹۶. فعالی، محمد تقی، تجربه دینی و مکاشفه عرفانی، چاپ دوم، قم: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۵
۹۷. فناری، حمزه، ترجمه مصباح الانس، مترجم: محمدخواجهوی، تهران: مولی، ۱۳۹۹
۹۸. فیض کاشانی، محمد، تفسیر صافی، تهران: مکتبه الصدر، ۱۳۷۳ش
۹۹. قاسم پور، محسن، پژوهشی در جریان شناسی تفسیر عرفانی، تهران: ثمین نوین، ۱۳۸۱
۱۰۰. القرطبی، شمس الدین، الجامع لأحكام القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ق
۱۰۱. قشیری، عبدالکریم بن هوازن، لطائف الاشارات، محقق و مصحح: ابراهیم بسیونی، قاهره - مصر: الهيئه المصريه العامه للكتاب، ۲۰۰۰م
۱۰۲. قونوی، صدر الدین، اعجاز البیان، مترجم: محمد خواجهوی، تهران: انتشارات مولی، ق

۱۰۳. قیصری، داود، رسایل قیصری، تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۸۱
۱۰۴. قیصری، داوود، مقدمه شرح قیصری بر فصوص الحکم، قم: انتشارات انوارالهدی، ۱۴۱۶ ق
۱۰۵. کاشانی، عبدالرزاق، اصطلاحات الصوفیه، مترجم: محمد علی مودولاری، تهران: زوار، ۱۳۹۳
۱۰۶.، تاویلات القرآن (معروف به تفسیر ابن عربی)، بیروت: دارالیقظه العربیه، ۱۳۸۷ ق
۱۰۷. کاشانی، ملا فتح الله، تفسیر کبیر منهج الصادقین فی الزام المخالفین، تهران: کتابفروشی محمدحسن علمی، ۱۳۳۶ ش
۱۰۸. کرباسی زاده اصفهانی، علی، حکیم متاله بیدآبادی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۱
۱۰۹. کیانی، محسن، تاریخ خانقاه در ایران، تهران: ۱۳۶۹ ش
۱۱۰. کاشفی سبزواری، کمال الدین حسین بن علی، جواهر التفسیر، تهران: میراث مکتوب، ۱۳۷۹
۱۱۱. گلدزیهر، ایگناتس، مذاهب التفسیر الاسلامی، مترجم: عبدالحیم نجار، قاهره - مصر: مکتبه الخانجی، ۱۳۷۴ ق مطهری، مرتضی، خدمات متقابل اسلام و ایران، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۲
۱۱۲. لاهیجی، محمد، شرح گلشن راز، شیراز: انتشارات کتابفروشی محمدی، [بی تا]
۱۱۳. لاهیجی، عبدالرزاق، گوهر مراد، تهران: سایه سار، ۱۳۹۷
۱۱۴. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت - لبنان: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۶۸ ش
۱۱۵. مصباح یزدی، محمد تقی، قرآن شناسی، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۵
۱۱۶. مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن، تهران: صدرا، ۱۳۸۲ ش
۱۱۷.، مجموعه آثار، تهران: صدرا، ۱۳۷۴ ش
۱۱۸. مظفر، محمد رضا، المنطق، قم: اسماعیلیان، ۱۳۸۶
۱۱۹. معرفت، محمد هادی، التفسیر والمفسرون، قم: التمهید، ۱۳۸۶.
۱۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، دائره المعارف فقه مقارن، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، ۱۴۲۷ ق
۱۲۱. مودب، سیدرضا، روشهای تفسیر قرآن، قم: اشراق، [بی تا]

۱۲۲. موسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذاهب اهل بیت (علیهم السلام) زیر نظر محمود هاشمی شاهرودی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (علیهم السلام)، قم: موسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذاهب اهل بیت (علیهم السلام)، ۱۳۸۲ ش
۱۲۳. موسوی خمینی، سید روح الله، تفسیر سوره حمد، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۵ ش
۱۲۴.، آداب الصلوه، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۰ ش
۱۲۵.، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۸ ش
۱۲۶. موسوی خوانساری، محمد باقر، روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات، قم: اسماعیلیان، ۱۳۹۰ ش
۱۲۷. مهدوی راد، محمد علی، آفاق تفسیر مقالات و مقولاتی در تفسیر پژوهی، تهران: هستی نما، ۱۳۸۲
۱۲۸. مؤذن خراسانی، محمد علی، تحفه عباسی، تهران: انس تک، ۱۳۸۱ ش
۱۲۹. میبدی، رشیدالدین ابوالفضل، کشف الاسرار وعده الابرار، محقق: علی اصغر حکمت؛ محمد جواد شریعت، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۱
۱۳۰. میرزا سمیعا، محمد سمیع، سید محمد دبیرسیاقی، تذکره الملوک (تعلیقات مینورسکی بر تذکره الملوک)، مترجم: مسعود رجب نیا، تهران: امیر کبیر، ۱۳۷۸
۱۳۱. نجارزادگان، فتح الله، تفسیر تطبیقی، قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۳
۱۳۲. نخجوانی، نعمت الله بن محمود، الفواتح الالهیه و المفاتح الغیبیه، مصر: دار رکابی للنشر، ۱۹۹۹ م
۱۳۳. نقوی، سید محمد علی نقوی، تفسیر و مفسران در هند، دهلی نو: رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۳ ش
۱۳۴. نور علیشاه اصفهانی، محمد علی، جنات الوصال، به کوشش: جواد نوربخش، تهران: خانفاه نعمت اللهی، ۱۳۴۸
۱۳۵. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، چاپ سوم، بیروت: مؤسسه آل البیت (ع) لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ ق.
۱۳۶. نوپا، پل، تفسیر قرآنی و زبان عرفانی، مترجم: اسماعیل سعادت، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۳

۱۳۷. نیمدهی، شرف الدین محمد، رساله الانوار فی معدن الاسرار یا تفسیر آیه نور. مصحح: اسماعیل حاکمی، تهران: بنیاد قرآن، ۱۳۶۰
۱۳۸. واعظ کاشفی، کمال الدین حسین بن علی، مواهب علیّه، تهران: کتابفروشی و چاپخانه اقبال، ۱۳۱۷ش
۱۳۹. وصف الحضرة شیرازی، فضل الله، تجزیه الامصار و تجزیه الاعصار، به کوشش: محمد مهدی اصفهانی، بمبئی، [بی جا]، ۱۲۶۹ق
۱۴۰. همدانی، عین القضاة، زبده الحقایق، مترجم: مهدی تدین، مصحح: عقیف عسیران، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۹
۱۴۱. یثربی، سیدیحیی، عرفان نظری: تحقیقی در سیر تکامل و اصول و مسائل تصوف، قم: بوستان کتاب، ۱۳۷۵
۱۴۲. یزدان پناه، یدالله، مبانی عرفان نظری، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۸۸

مقالات

۱. ابراهیمیان، نادر، "علل مخالفت برخی از اندیشمندان مسلمان با عرفا"، فصلنامه رشد آموزش زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۱، شماره ۱۰۴.
۲. اسدی نسب، محمدعلی، "مشروعیت و ضرورت تفسیر عرفانی"، مجله قبسات، ۱۴۰۰ش، شماره ۱۰۲
۳. ایازی، محمد علی، "تاثیر شخصیت مفسر در تفسیر قرآن"، مجله صحیفه مبین، ۱۳۸۸، شماره ۱۹
۴. پازوکی، شهرام، "باز اندیشی سنت معنوی نبی در دوره مدرن"، فصلنامه تخصصی هفت آسمان، سال ۱۳۸۵، شماره ۳۲
۵. ذکاوتی، علیرضا، "زمینه تاریخی تجدید حیات اجتهاد اصولی در قرن سیزدهم هجری قمری"، مجموعه آثار کنگره بررسی مبانی فقهی حضرت امام خمینی(س) «نقش زمان و مکان در اجتهاد»، علیرضا ذکاوتی، مقاله "، قم: دانشگاه قم، ۱۳۷۴
۶. رحمت آبادی، اعظم، "نقش دارالعلم های شیعی در گسترش فرهنگ علوم اسلامی"، فصلنامه شیعه شناسی، [بی تا]، شماره ۴۶
۷. رحیمیان، سعید، "تجربیات عرفانی و ملاک حجیت آن"، قبسات، ۱۳۸۱، شماره ۲۶

۸. رمضانی، رضا، "روش شناسی تفسیر انفسی عرفانی"، عرفان اسلامی (ادیان و عرفان)، ۱۳۹۸، دوره ۱۵، شماره ۵۹
۹. سبحانی، محمد تقی، "قرآن و سرچشمه‌های تصوف از دیدگاه خاورشناسان"، بینات، ۱۳۷۴، سال دوم، شماره ۷
۱۰. سیدموسوی، سید حسین، علیرضا محمدی، "بنیادهای حاکمیت سیاسی در قرآن"، پرتال جامع علوم اسلامی (حکومت اسلامی)، ۱۳۹۵، شماره ۲
۱۱. شکوهی تبار، محمود، "مفهوم معنویت در منابع دینی"، قم: مجله دانش سلامت و دین، ۱۴۰۲، دوره ۶، شماره ۶۵
۱۲. عبداللهی عابد، محمد، "بروسوی، تفسیر روح البیان و روش مفسر در نگارش آن"، فصلنامه مطالعات تفسیری، ۱۳۸۹، سال یکم، شماره ۳.
۱۳. عزتی، ابوالفضل، "پایان قرن چهاردهم و آغاز پانزدهم هجری قمری"، مجله تاریخنامه خوارزمی، گروه فرهنگ و تمدن اسلامی، ۱۳۹۳، شماره ۴
۱۴. فاکر میبدی، محمد، "تفاسیر روایی قرن یازدهم"، نشریه علوم حدیث، تهران: دانشکده علوم حدیث، ۱۳۷۶
۱۵. قادری، محمد، "بررسی تفسیر عرفانی قرآن کریم"، مجموعه مقالات همایش اندیشه‌های قرآنی امام خمینی، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۹۵ش
۱۶. قاسم پور، محسن، "مبانی تفسیر عرفانی"، نشریه کتاب قرآن در آینه پژوهش، ۱۳۸۸
۱۷. قاضی زاده، کاظم، "نگرشی به تفسیر منسوب به امام جعفر صادق [ع]"، بینات، ۱۳۷۴، سال دوم، شماره ۸
۱۸. مصلائی پور، یحیی و همکاران، "مبانی افتراق تفاسیر عرفانی در مقایسه با تفاسیر عرفانی متقدم"، مطالعات عرفانی، سال ۱۳۹۲، ش ۱۷
۱۹. موسوی سید هاشم؛ نصرالله پورمحمدی املشی، "نگرشی بر تعامل/تقارب تشیع و تصوف در ایران قرن هشتم هجری"، مجله پژوهش‌های تاریخی ایران در اسلام، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۴۰۱، دوره ۱۶، شماره ۳۰
۲۰. موسوی مبلغ، سید محمدحسین، "پژوهشی در تفسیر منسوب به امام صادق"، پژوهشهای قرآنی، ۱۳۷۵، شماره ۵ و ۶ ویژه نامه قرآن و اهل بیت
۲۱. مومنی، علی اکبر، "تفاوت‌های تفسیر شیعه با اهل سنت"، پرتال جامع علوم و معارف قرآن، ۱۳۸۸